

Edyta Wojtczak¹

KOMPETENCJA SKŁADNIOWA I JEJ NIEDOSTATKI W POLSZCZYŹNIE MÓWIONEJ CUDZOZIEMCÓW UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

Słowa kluczowe: nauczanie JPJO, kompetencja składniowa, błąd składniowy, język mówiony

Streszczenie. Artykuł dotyczy kompetencji składniowej oraz jej niedostatków w polszczyźnie mówionej cudzoziemców. Autorka przedstawia i omawia pod względem poprawności składniowej spontaniczne wypowiedzi studentów z Angoli, zebrane podczas obserwacji lekcji języka polskiego jako obcego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ. Zestawienie wypowiedzi poprawnych z błędnymi pozwoliło zaobserwować, które zagadnienia składniowe nie sprawiały cudzoziemcom trudności, a które były dla nich miejscem trudnym w polskiej składni.

W czasie lekcji języka polskiego uczący się tworzą rozmaite wypowiedzi. Część z nich zawiera uchybienia pod względem składniowym. W artykule zajmę się zarówno kompetencją składniową, jak i jej niedostatkami, a więc sklasyfikuję poszczególne błędy syntaktyczne.

Przedstawione w artykule wypowiedzi cudzoziemców zostały zebrane podczas obserwacji zajęć w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ w grupie politechnicznej². Tworzyli ją studenci z Republiki Angoli, którzy przygotowywali się do studiów magisterskich i doktoranckich na Akademii Morskiej w Gdyni. Po ich ukończeniu wszyscy będą wykładowcami na Akademii Rybołówstwa i Nauk o Morzu w Namibe w Republice Angoli. Wiek słuchaczy to 23-38 lat. Język ojczysty uczących się to język portugalski. Żadna osoba nie miała wcześniej kontaktu z językiem polskim. W momencie rozpoczęcia przeze mnie obserwacji poziom grupy określiłam jako poziom progowy (B1).

¹ wojtczak.edyta@gmail.com, Uniwersytet Łódzki, Katedra Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Wydział Filologiczny, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

² Korpus wypowiedzi pochodzi z mojej pracy magisterskiej *Rola składni w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, pisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Zarzyckiej w Katedrze Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej UŁ.

Wśród opinii lektorów języka polskiego³ na temat składni można znaleźć takie, które mówią o niej jako o istotnym zagadnieniu gramatycznym na lektoratach języka polskiego: „Składnia to podstawowe zagadnienie w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Bez szczególnych relacji między wyrazami w zdaniu, uczący się nie są w stanie zbudować składniowych całości”. Inna lektorka zapytana o rolę składni odpowiedziała, że: „jest ona bardzo duża. Uważam, że efekty nauczania są dużo lepsze, gdy studenci (zamiast pojedynczych słów, np. zawierać + biernik) opanowują konstrukcje/struktury składniowe, np. coś (mianownik) zawiera coś (biernik) i konkretne zdania. Konstrukcje składniowe tworzą stały „szkielet” języka, na który nakłada się odpowiednie słowa”. Wśród opinii pojawiły się również takie, które zwracały jedynie uwagę na pomocniczą funkcję składni: „Polszczyzna, której użytkownicy chętnie stosują szyk przestawny (możliwy dzięki fleksyjnej naturze języka) nie wymaga stosowania stałych schematów składniowych – jak to jest w językach pozycyjnych. Nauczanie składni ma funkcję pomocniczą, przy nauczaniu sprawności mówienia i pisania”. Trudno w pełni zgodzić się z tą opinią, gdyż język polski również wymaga „organizacji słów w zdania według określonych kategorii, elementów, klas, struktur, mechanizmów oraz związków” (*Europejski system...* 2003, s. 104), czym właśnie jest składnia. Kompetencja składniowa to zatem znajomość i umiejętność stosowania tego zestawu reguł przy tworzeniu konstrukcji składniowych. Syntaktyka nie zostaje więc bez znaczenia. Dlatego jest to zagadnienie, któremu warto poświęcić uwagę.

1. SKŁADNIA ZGODY

Składnia zgody (łac. kongruencja) to „zależność form wyrazu określającego polegająca na ich dostosowywaniu za każdym razem do formy określane go rzeczownika pod względem przypadku, liczby i rodzaju” (Jodłowski 1976, s. 63-64).

Ze składnią podmiotu i orzeczenia czasownikowego studenci nie mieli większych problemów (*Pan pewnie dobrze mówi po angielsku; Kobiety w Polsce wolą sprzątać niż gotować*). Błędy pojawiały się incydentalnie (*Maria Skłodowska-Curie zajmował się badaniem fizyka i chemia* zamiast: *Maria Skłodowska-Curie zajmowała się badaniem fizyki i chemii*).

Więcej problemów sprawiła studentom składnia zgody w zakresie przydawek przymiotnych, choć pojawiały się wypowiedzi poprawne (*Przepraszam Pana, to moja wina; Jakie są obie rodziny?*). Błędy dotyczące przydawki przymiotnej polegały na wyborze niewłaściwego:

³ Opinie zebrałam wśród lektorów z ponadtrzydziestoletnim stażem.

a) rodzaju gramatycznego zarówno w zdaniach pojedynczych (*Obserwujemy niepokojący zjawisko w rzekach i wodach*⁴ zamiast: Obserwujemy niepokojące zjawisko w rzekach i wodach; *Mój ołówek umiera. Muszę kupić nowe* zamiast: Mój ołówek kończy się. Muszę kupić nowy), jak i w zdaniach złożonych (*Chciałabym maszynę, który zmienia fryzurę* zamiast: Chciałabym maszynę, która zmienia fryzurę; *Jak nazywa osoba, który wymyśla języka polskiego?* zamiast: Jak nazywa się osoba, która wymyśla język polski?);

b) liczby (*Zgubiłem moja teksty* zamiast: Zgubiłem moje teksty; *Istnieją różny typy reaktory jądrowe* zamiast: Istnieją różne typy reaktorów jądrowych);

c) przypadku (*Rodzina jest blisko, pogoda, który lubię*⁵ zamiast: Rodzina jest blisko, pogoda, która lubię; *Lech Wałęsa jest symbol wyzwolona od komunizmu Polski* zamiast: Lech Wałęsa jest symbolem wyzwolonej od komunizmu Polski). Pojawiły się również uchybienia w składni przydawki liczebnikowej (*Proszę powtórzyć pierwsze przykład* zamiast: Proszę powtórzyć pierwszy przykład).

2. SKŁADNIA RZĄDU

Składnia rządu (łac. rekcja) polega na tym, że: „wyraz określany wymaga jednej szczególnej (tej, a nie innej) formy wyrazu określającego, niezależnej od zmian, jakim ulega sam” (Jodłowski 1976, s. 64).

2.1. REKCJA BEZPRZYIMKOWA

Ten rodzaj rekcji dotyczy dopełnień oraz przydawek przypadkowych. W swoich wypowiedziach studenci popełniali wiele błędów dotyczących rekcji, choć nie zabrakło wypowiedzi poprawnych.

W wypowiedziach dotyczących dopełnienia studenci stosowali prawidłową rekcję biernikową (*On rozmawiał całą lekcję; Jeżeli człowiek naruszy równowagę to jest niedobrze*⁶). W zdaniach niepoprawnych błąd najczęściej polegał na użyciu mianownika w miejsce biernika (*Kopnąć piłka nożna* zamiast: Kopnąć piłkę nożną; *Osoba, która ma kot to czarownica* zamiast: Osoba, która ma kota to czarownica; *My mamy też taką tradycja, żeby gotować małą świnia* zamiast: My mamy też taką tradycję, żeby gotować małą świnię), choć zdarzało się również użycie innego przypadku (*Zgubiłem kartce* zamiast: Zgubiłem kartkę).

⁴ Fragment wypowiedzi dotyczącej kwaśnych deszczów.

⁵ Odpowiedź na pytanie: *Jakie zalety ma Angola?*

⁶ O ingerencji człowieka w środowisko naturalne.

Cudzoziemcy budowali poprawne wypowiedzi z rekcją narzędnikową (*Najpierw zajmował się pisaniem reportaży*⁷), ale nie zabrakło również wypowiedzi błędnych (*Ona była pierwsza kobieta, który dwa razy był premiony*⁸ *Nagrody Nobla* zamiast: *Ona była pierwszą kobietą, która dwa razy była nagrodzona Nagrodą Nobla*; *Możemy płacić przez kartę*⁹ zamiast *Możemy płacić kartą*).

Wśród wypowiedzi z rekcją dopełniaczową pojawiły się wypowiedzi poprawne (*Ja uczę się języka polskiego*; *Potrzebuję przykładu*; *Macie dużo słów*¹⁰, *Nie mam kartki, Tutaj nie ma negacji*). Jednak w większości przypadków rekcja ta wiązała się z popełnianiem błędów dotyczących:

a) rekcji po czasowniku (*Kiedy chcemy założyć firmę myślę, że najpierw potrzebujemy kapitał, a potem ludzie, który pracuje, a potem dobry pomysł. Nie! Najpierw dobry pomysł*¹¹ zamiast: *Kiedy chcemy założyć firmę myślę, że najpierw potrzebujemy kapitału, a potem ludzi, którzy pracują, a potem dobrego pomysłu. Nie! Najpierw dobry pomysł; Łączyć dwa ciała – metale – za pomocą wysoka temperatura* zamiast: *Łączyć dwa ciała – metale – za pomocą wysokiej temperatury*);

b) rekcji po liczebniku nieokreślonym – dopełniacz cząstkowy (*Ma dużo zalety!*¹² zamiast: *Ma dużo zalet!*; *Dzisiaj mamy dużo ćwiczenie* zamiast: *Dzisiaj mamy dużo ćwiczeń*);

c) rekcji liczebników (*Wybrałem dwóch mężczyźni. Pierwszy Władysław Reymont, drugi Lech Wałęsa*¹³ zamiast: *Wybrałem dwóch mężczyzn. Pierwszy Władysław Reymont, drugi Lech Wałęsa*);

d) rekcji po zaprzeczonym czasowniku *być* w formie osobowej i negacji biernika (*Jeżeli nie ma energia, nic nie pracuje*¹⁴ zamiast: *Jeżeli nie ma energii, nic nie działa; Kiedy kobieta jest wymagająca i uparta nie będzie miała mąż.*¹⁵ → *Kiedy kobieta jest wymagająca i uparta, nie będzie miała męża*).

Studenci tworzyli również wypowiedzi z poprawną rekcją w zakresie przydawki dopełniaczowej. (*Klient biura; To jest konsekwencja reakcji jądrowej*). Nie zabrakło jednak wypowiedzi błędnych (*Tablet to dziecko komputer* zamiast: *Tablet to dziecko komputera*; *Kiedy będzie prezentacja twoja praca?*¹⁶ zamiast: *Kiedy będzie prezentacja twojej pracy?*)

⁷ O Henryku Sienkiewiczu.

⁸ *Prêmio* (port.) nagrodzony.

⁹ Odpowiedź na pytanie: *Jak płacimy za zakupy zrobione w Internecie?*

¹⁰ O języku polskim.

¹¹ Odpowiedź na pytanie: *Co musimy mieć, żeby założyć firmę?*

¹² Odpowiedź na pytanie: *Jakie zalety ma Angola?*

¹³ Odpowiedź na pytanie: *O którym polskim nobliście chciałby pan opowiedzieć?*

¹⁴ Odpowiedź na pytanie: *Czy energia elektryczna jest ważna?*

¹⁵ Uwaga studenta na temat cech kobiety nienadającej się na żonę.

¹⁶ Pytanie dotyczyło obrony mojej pracy magisterskiej.

2.2. REKCJA PRZYIMKOWA

Rekcja przyimkowa dotyczy „dystrybucji przypadków rzeczowników w stosunku do poszczególnych przyimków” (Jodłowski 1976, s. 64). Przyimki te wraz z różnymi wyrazami tworzą konstrukcje syntaktyczne.

Studenci mieli duży problem z tym typem rekcji. Wypowiedzi zawierające błąd w rekcji przyimkowej były liczniejsze niż wypowiedzi bezbłędne. Uczący się tworzyli poprawne zdania z przyimkami ze znaczeniem lokatywnym (*Kto mieszka w Piotrkowie?*; Wyraz „z mieszać” możemy używać w chemii?), związanymi z przekazem informacji (*Uczyłam się, kiedy rozmawiałam o mieszkaniu*¹⁷) oraz wskazującymi na charakterystyczną cechę – składnik, dodatek (*Lubię kawę z mlekiem*).

Błędy w rekcji dotyczyły przyimków tworzących wyrażenie przyimkowe z rzeczownikiem w:

a) dopełniaczu:

- *bez* (*Bez pieniądze nie ma plany*¹⁸ zamiast: Bez pieniędzy nie ma planów);
- *dla* (*Ten czasownik możemy używać dla osoba też?*¹⁹ zamiast: Ten czasownik możemy też używać w odniesieniu do osoby?);
- *od i do* ze znaczeniem temporalnym (*Lech Wałęsa był prezydentem w Polsce od tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiąt jeden do tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiąt pięć* zamiast: Lech Wałęsa był prezydentem w Polsce od tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątego pierwszego do tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątego piątego);

- *u* (*W sobotę byłam u koleżanka* zamiast: W sobotę byłam u koleżanki);

b) narzędniku:

- *pod* – ze znaczeniem lokatywnym (*Skąły to są bardzo trudne znaleźć, bo one są pod ziemię* zamiast: Skąły trudno znaleźć, bo one są pod ziemią);
- *z* – przyimek wskazujący na osobę towarzyszącą (*Może być też: ile osób mieszka z Pawła?*²⁰ zamiast: Może być też: ile osób mieszka z Pawłem; *Ja oglądałam z córka. Ona lepiej zna*²¹ zamiast: Ja oglądałam z córką. Ona lepiej ją zna);

c) miejscowniku:

- *na* – ze znaczeniem lokatywnym (*Jeżeli olej zostanie na dno morza, to jest bardzo niebezpieczne* zamiast: Jeżeli olej zostanie na dnie morza, to jest bardzo niebezpieczne; *Na ziem mamy dużo śmieci* zamiast: Na ziemi mamy dużo śmieci) oraz gdy wskazuje zarówno na czas, jak i na miejsce czynności – gdzie? kiedy? (*Co będzie na egzaminu* zamiast: Co będzie na egzaminie?);

¹⁷ Odpowiedź na pytanie: *Skąd pani zna to słowo?*

¹⁸ Odpowiedź na pytanie: *Jakie plany na weekend?*

¹⁹ Pytanie dotyczy czasownika *uwielbiać*.

²⁰ Studenci musieli pytać się wzajemnie o informacje zawarte w przeczytanym tekście. Jedna osoba zapytała o możliwość zadania innego pytania do przeczytanego przez studentów tekstu.

²¹ Odpowiedź na pytanie: *Zna pani tę bajkę?*

▪ *o* – przyimek wskazujący na temat jakiegoś przekazu informacji (*Tekst mówi o reaktor* zamiast: *Tekst mówi o reaktorze*; *Może być o osoba, która biega*?²² zamiast: *Może być o osobie, która biega?*);

▪ *w* – przyimek wskazujący na położenie – gdzie? (*Mam alarm w samochód* zamiast: *Mam alarm w samochodzie*) oraz wskazującym na grupę społeczną, środowisko lub instytucję (*Kompost może być używany w rolnictwo* zamiast: *Kompost może być używany w rolnictwie*).

Przyimki: *pod*, *na*, *o* oraz *w* łączą się również z biernikiem, a przyimek *z* z dopełniaczem (*Uniwersalny słownik...*, 2003). Jednak w innych znaczeniach niż te występujące w przytoczonych wypowiedziach cudzoziemców.

Cudzoziemcy tworzyli również wypowiedzi, w których używali niewłaściwego przyimka, co ilustrują poniższe przykłady:

▪ *Nic specjalnego. Ale w piątek byłem do lekarza, ale lekarz mówi, że tutaj ma specjalistę dla cudzoziemców*²³ zamiast: *Nic specjalnego. Ale w piątek byłem u lekarza i on powiedział, że tutaj jest specjalista dla cudzoziemców*.

Przyimek *do* wskazuje na cel ruchu przestrzennego. Natomiast przyimek *u* na osobę będącą właścicielem lub użytkownikiem miejsca. Student nie powiedział: *poszedłem do lekarza, ale byłem u lekarza*, co nie jest związane z ruchem przestrzennym

▪ *Jedna maszyna specjalna dla spawania*²⁴ zamiast: *Jedna specjalna maszyna do spawania*.

Użyty przyimek *dla* wskazuje na cel działania. Właściwym przyimkiem jest *do*, który wskazuje na przeznaczenie. *Maszyna* jest przeznaczona *do spawania*, nie ma tu mowy o czynności będącej celem działania.

▪ *Było duży ruch. Kucharze gotował specjalne potrawy. Ludzie byli w sklepie. Kupowali piękne stroje dla imprezy*.²⁵ zamiast: *Był duży ruch. Kucharze gotowali specjalne potrawy. Ludzie byli w sklepie. Kupowali piękne stroje na imprezę*.

W powyższym przykładzie jest mowa o celu działania. Mimo to przyimek *dla* nie jest właściwy. Właściwy jest *na*, który też wskazuje na cel. W tym przypadku należy wziąć pod uwagę uzus językowy.

W swoich wypowiedziach studenci często pomijali również przyimki (*Żelazo nie odporne korozja* zamiast: *Żelazo nie jest odporne na korozję*; *Możemy powiedzieć przepis też ciastko*?²⁶ zamiast: *Możemy też powiedzieć przepis na ciastko?*; *Rachunek energia jest bardzo droga* zamiast: *Rachunek za energię jest bardzo drogi*; *Nasza kraj ten też dzień niepodległości* zamiast: *W naszym kraju ten dzień to też dzień niepodległości*).

²² Pytanie dotyczy czasownika *wytrzymały*.

²³ Odpowiedź na pytanie: *Co pan robił w weekend?*

²⁴ Odpowiedź na pytanie: *Co jest potrzebne do spawania?*

²⁵ O jednej ze współczesnych afrykańskich bajek.

²⁶ Pytanie dotyczy słowa *przepis*. Student podał przykładowe zdanie.

3. ORZECZENIE SŁOWNO-IMIENNE

Ten typ orzeczenia składa się ze słowa posiłkowego, które włącza podmiot w zakres orzeczenia oraz imiennego łącznika (Jodłowski 1976, s. 74).

Studenci potrafili tworzyć wypowiedzi z orzeczeniem w mianowniku (*Wy jesteście bardzo wymagający, a my nie mówimy po polsku; Dulce jest uparta i wymagająca*²⁷). Natomiast często popełniali błędy polegające na stosowaniu mianownika po słowie posiłkowym *być*, gdy orzecznik wyrażony jest rzeczownikiem (*Ona jest polska poetka i eseistka*²⁸ zamiast: Ona jest polską poetką i eseistką; *Ryba jest najważniejsza potrawa*²⁹ zamiast: Ryba jest najważniejszą potrawą; *Lasser jest urządzenie wytwarzające potężne wiązka promieniowanie* zamiast: Laser jest urządzeniem wytwarzającym potężną wiązkę promieniowania). Mimo wielu błędnych wypowiedzi pojawiały się również poprawne (*Lech Wałęsa był prezydentem Polski; Pani jest nauczycielką?*³⁰).

Błędy dotyczące łącznika polegały na jego pomijaniu (*Żelazo nie odporne korozja* zamiast: Żelazo nie jest odporne na korozję; *Naprawdę myślałem, że polon kraj*³¹ zamiast: Naprawdę myślałem, że polon to kraj).

4. ZDANIA ZŁOŻONE

Cudzoziemcy potrafili budować zdania złożone (*Ja pytam, bo nie wiem, czy tak może być; Nie rozumiem dobrze, kiedy używać gerundium*). Problemy dotyczące tego typu zdań dotyczyły doboru właściwego spójnika (*Co musi mieć jako podstawa i musimy wyrzucić, a co musimy mieć, że nie wyrzucamy?* zamiast: Co musi mieć wyraz jako podstawę, ze musimy wyrzucić literę, a co musi mieć, że nie wyrzucamy?) lub jego pominięcia (*Tutaj mówił potrzebuje passaporte*³² *jest koniec*³³ zamiast: Tutaj mówił, że potrzebuje paszportu, bo jest nieważny).

5. SZYK

Język polski nie jest językiem pozycyjnym. Oznacza to, że „że szyk nie pełni zasadniczo funkcji gramatycznych, a więc jest dość swobodny. Komponując wypowiedzenia polskie, respektujemy jednak pewne zasady porządku linearnego” (Dąbrowska, Pasieka 2004, s. 229). Jest to więc szyk swobodny, ale nie dowol-

²⁷ O jednej z koleżanek.

²⁸ O Wisławie Szymborskiej.

²⁹ O potrawie wigilijnej.

³⁰ Pytanie do mnie.

³¹ O Polonie (pierwiastku chemicznym).

³² *Passaporte*, czyli paszport.

³³ Odpowiedź na pytanie: *Gdzie jest pan Eduardo?*

ny. Analiza szyku polszczyzny mówionej może przysparzać trudności, ponieważ „nie zawsze naruszenie zgodnych z uzusem zasad szyku wyrazów w grupie syntaktycznej lub wypowiedzeniu prowadzi do naruszenia komunikacji. Może ono prowadzić do sytuacji, w której dana wypowiedź przestaje być neutralna [...]” (Dąbrowska, Pasięka 2004, s. 229). Przedstawione poniżej wypowiedzi poddałam analizie biorąc pod uwagę najbardziej naturalny układ składników w wypowiedzeniu jakim jest: podmiot – orzeczenie – dopełnienie (Dąbrowska, Pasięka 2004, s. 235).

Wśród wypowiedzi cudzoziemców zdarzały się takie, w których dochodziło do zmiany kolejności podmiotu, orzeczenia i dopełnienia (*Poniedziałek dla nas to jest trudne* zamiast: *Poniedziałek jest dla nas trudny*).

Studenci budowali zdania, w których umieszczali podmiot w pozycji finalnej zamiast inicjalnej (*Może być na inne miejsce „przez”?* zamiast: „Przez” może być na innym miejscu?)

Dość często cudzoziemcy mieli problem z szykiem podmiotu, orzeczenia i okolicznika. Budowali wypowiedzi o schemacie: podmiot – okolicznik – orzeczenie. W takim zdaniu pozycja okolicznika powoduje „rozbicie linearnej przyległości podmiotu i orzeczenia” (Stasieczek-Górna 2011, s. 298), co stanowi błąd (*To w nasze głowy nie wchodzi*³⁴ zamiast: *To nie wchodzi do naszych głów*).

Zdarzały się wypowiedzi, w których okolicznik czasu występował w postpozycji do podmiotu i orzeczenia (*Miałem wątpliwości, dlatego zapytałem zawsze panią Edytę*³⁵ zamiast: *Miałem wątpliwości, dlatego zawsze pytałem panią Edytę*). Czasami w zdaniu zawierającym kilka tego typu okoliczników dochodziło do zaburzenia szyku, polegającym na tym, że jeden z nich umieszczano w pozycji przed orzeczeniem, a pozostałe po nim (*W piątek ja byłam na zakupach cały czas po lekcji* zamiast: *W piątek po lekcji cały czas byłam na zakupach*).

Występowały również wypowiedzi, w których nie umieszczano okolicznika jak najbliżej określanego wyrazu (*W jakich sytuacjach ja mogę używać „upadać” dokładnie?* zamiast: *W jakich dokładnie sytuacjach mogę używać „upadać”?*).

W języku polskim zdarzają się sytuacje, w których podmiot powinien znajdować się w postpozycji do orzeczenia. Wynika to z uzusu językowego. Dotyczy to na przykład podmiotu wyrażonego pronominalizowanym rzeczownikiem *pan/pani* (*Pan pamięta, kiedy umierał Mendelejew?* zamiast: *Pamięta pan, kiedy umarł Mendelejew?*).

Cudzoziemcy mieli również problem z szykiem przydawek (przymiotnych i rzeczownych). Właściwym dla języka polskiego szykiem jest prepozycja przydawki charakteryzującej oraz postpozycja przydawki gatunkującej względem wyrazu określanego (Dąbrowska, Pasięka 2004, s. 231).

³⁴ Odpowiedź na pytanie: *Rozumieją państwo?*

³⁵ Odpowiedź na pytanie: *Dlaczego pan cały czas mówi coś do pani Edyty?*

Studenci umieszczali przydawkę charakteryzującą w postpozycji do określonego wyrazu (*Jedna maszyna specjalna dla spawania* zamiast: Jedna specjalna maszyna do spawania; *Kiedy chcemy rzecz konkretna*³⁶ zamiast: Kiedy chcemy konkretną rzecz) lub przydawkę gatunkującą w prepozycji do określanego wyrazu (*Gdzie mieszka Pawła rodzina?* zamiast: Gdzie mieszka rodzina Pawła?).

Negacja w języku polskim składa się z modulantu *nie* i wyrazu modyfikowanego. Modulant jako wyraz niesamodzielny składniowo oraz jako wyraz tylko semantycznie związany z członem modyfikowanym, musi przez szyk zaznaczyć przynależność do wyrazu modyfikowanego (Zawilska 1997, s. 26). Miejsce modulantu to prepozycja w stosunku do wyrazu modyfikowanego. Z tym zagadnieniem studenci radzili sobie dość dobrze (*Nie wiem co to jest „zatruty”, Niestety nie znalazłem*). Sporadycznie umieszczali modulant *nie* w postpozycji do wyrazu modyfikowanego (*Żelazo to jest nie mineral?* zamiast: Żelazo to nie jest mineral?).

Charakterystyczna dla języka polskiego jest negacja wielokrotna, na którą, oprócz modulantu *nie* i wyrazu modyfikowanego, składa się element właściwy tego typu zdaniom zaprzeczonym (np. zaimek *nic*, przysłówki *nigdy*, *nigdzie*). Oczywiście między tymi członami mogą znaleźć się inne składniki zdania, np.: *Nic strasznego się nie stało* (*Uniwersalny słownik...*, 2003). W wypowiedziach studentów zdarzały się błędy dotyczące szyku negacji podwójnej (*Nie dać nic* zamiast: Nic nie dać).

Studenci nie mieli większych problemów z szykiem innych modulantów (*„Pracć” tylko ubrania?*; *Nie tylko człowiek wycina lasy. Jeśli Pan Bóg chce to też wycina*).

Wśród wypowiedzi poprawnych można znaleźć przykład właściwego szyku zaimka osobowego (*Możesz mi pomagać?*), który powinien być umiejscowiony „jak najbliżej nadrzędnego czasownika, który go poprzedza w ciągu linearnym” (Gębka-Wolak 2010, s. 76).

6. KONSTRUKCJE DYSMORFICZNE

Konstrukcja dysmorficzna to taka konstrukcja, która jest zrozumiała, lecz jej forma budzi wiele zastrzeżeń u rodzimych użytkowników języka. Jest to „sekwencja słów pełna usterek morfologicznych, składniowych, semantycznych, czasem logicznych, w której trzeba w procesie odbioru wydobyć poszczególne informacje i złożyć je na nowo” (Dąbrowska 2012, s. 83). Cudzoziemcy budowali tego typu konstrukcje. Poniżej omówię kilka z nich:

³⁶ Odpowiedź na pytanie: *Co to znaczy „żądać”, „domagać się”?*

*Osoba, który jest zdrowy niemożliwe używać?*³⁷

Zamiast: Nie można używać „działać” w odniesieniu do osoby, która jest zdrowa?

Dla osiągnięcia akceptowalnej formy zdania, należy przebudować je w taki sposób, aby została wyodrębniona część nadrzędna (*Niemożliwe jest używać „działać” o osobie*) i podrzędna (*która jest zdrowa*) zdania złożonego. W części wypowiedzenia: *osoba, który* została naruszona składnia zgody (użyto rodzaju męskiego zamiast żeńskiego).

Człowiek naturalne miejsce on przenieść surowce, że on może budować stolice i co on potrzebuje na życie.

Zamiast: Człowiek czerpie surowce ze środowiska naturalnego i on może budować stolice, i to czego potrzebuje do życia.

Jest to zdanie współrzędnie złożone. Zastosowano więc niewłaściwy spójnik *że* (właściwy zdaniom podrzędnym) zamiast *i* (występującego w zdaniach łącznych). Część zdania: *człowiek naturalne miejsce on przenieść surowce* zawiera błędy leksykalne: *przenieść* zamiast *czerpać* oraz *naturalne miejsce* (również błąd w składni rzędu przydawki dopełniaczowej) zamiast *środowisko naturalne*. Po czasowniku *czerpać* należy zastosować biernik (*surowce*). Następnie powinien wystąpić okolicznik (*ze środowiska naturalnego*). W trzeciej części zdania została zaburzona rekcja bezprzyimkowa (potrzebować + dopełniacz). Zaimek *on* jest zbędny, ponieważ subiekt konotowany jest końcówką fleksyjną czasownika. Ostatni błąd to użycie niewłaściwego przyimka *na* zamiast *do*.

Alfreda Nobla myślę, że swojego wynalazku będzie tylko dla budowy, ale niestety nie było tak, bo ludzie używają też dla wojny.

Zamiast: Alfred Nobel myślał, że jego wynalazek będzie wykorzystywany tylko do budowy, ale niestety nie było tak, bo ludzie używają go też podczas wojny.

W pierwszej części zdania złożonego zastosowano dopełniaczową (*Alfreda Nobla*) zamiast mianownikową formę podmiotu. Została zaburzona również składnia zgody między podmiotem a orzeczeniem (*Alfreda Nobla myślę* zamiast *Alfred Nobel myślał*³⁸). W drugiej części zdania wystąpił błąd leksykalny polegający na użyciu przymiotnika *swój* zamiast zaimka *jego*. Niewłaściwa jest również forma podmiotu – dopełniacz zamiast mianownika. Następnym błędem jest użycie niewłaściwego przyimka (*dla* zamiast *do*). W trzeciej części zdania zabrakło zaimka *go* oraz użyto niewłaściwego przyimka (*dla* zamiast *podczas*).

³⁷ O czasowniku *działać*.

³⁸ Błędny jest również czas użytego czasownika.

7. PODSUMOWANIE

Studenci wykazali się kompetencją składniową w zakresie związku zgody między podmiotem a orzeczeniem. Nieco więcej problemów przysporzyła im składnia w zakresie przydawek przymiotnych. Obok wypowiedzi poprawnych pojawiały się błędne. Polegały one na wyborze niewłaściwego rodzaju, liczby lub przypadku przydawki.

Składnia rządu sprawiała więcej problemów. W rekcji bezprzyimkowej studenci stosowali właściwą formę dopełnienia w bierniku. Jeśli pojawiały się błędy, to najczęściej polegały one na użyciu mianownika. Wśród rekcji narzędnikowej i dopełniaczowej pojawiało się więcej błędów. Zwłaszcza ta druga przysporzyła trudności. Dotyczyła ona rekcji po czasowniku, czasowniku zaprzeczonym i liczebniku nieokreślonym oraz rekcji liczebników głównych. Błędy (choć ich liczba nie była duża) pojawiały się również w przypadku rekcji dotyczącej przydawki dopełniaczowej. Rekcja przyimkowa okazała się bardzo trudna dla cudzoziemców. Wypowiedzi błędnych było dużo więcej niż poprawnych. Dodatkowo uczący się stosowali niewłaściwy przyimek lub w ogóle go pomijali.

Studenci tworzyli poprawne wypowiedzi z orzeczeniem słowno-imiennym, gdy orzecznik występował w mianowniku. Czasami nie stosowali narzędnikowej formy orzecznika oraz pomijali łącznik.

Cudzoziemcy nie mieli większych problemów z budowaniem zdań złożonych. Jeśli pojawiał się błąd, to polegał on na wyborze niewłaściwego spójnika lub jego pominięciu.

Szyk okazał się trudnym zagadnieniem. Zdarzały się wypowiedzi z błędnym szykiem podmiotu, orzeczenia, dopełnienia, okolicznika oraz przydawki gatunkującej i charakteryzującej. Studenci nie mieli większych problemów z szykiem negacji, choć pojawiały się błędy przy negacji podwójnej. Pojawiały się również konstrukcje dysmorficzne, choć nie były one liczne.

Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że składnia jest zagadnieniem, które przysparza trudności cudzoziemcom uczącym się języka polskiego jako obcego. Analiza języka mówionego, pozwoliła zaobserwować, w jaki sposób obcokrajowcy stosują poznane wcześniej reguły organizacji słów w zdania w swoich spontanicznych wypowiedziach. Jest to istotne przy badaniu kompetencji składniowej, ponieważ ważna jest nie tylko znajomość zestawu reguł przy tworzeniu konstrukcji syntaktycznych, ale również umiejętność ich stosowania, co najwyraźniej widać podczas swobodnych wypowiedzi.

Przykłady niedostatków kompetencji składniowej okazały się dość liczne. W sposób znaczący przeważały nad wypowiedziami poprawnymi. Stąd wniosek, że cudzoziemcy z badanej grupy nie osiągnęli w pełni kompetencji składniowej właściwej poziomowi progowemu. Wspomniane niedostatki nie wpływały zna-

cząco na proces komunikacji, ponieważ popełniane błędy nie uniemożliwiały zrozumienia mówiącego.

Omówione przeze mnie przykładowe wypowiedzi uczących się języka polskiego jako obcego przedstawiają miejsca trudne w polskiej składni dla badanej grupy cudzoziemców, co może okazać się pomocne lektorom uczącym języka polskiego oraz być punktem wyjścia do dalszych badań nad syntaktyką w polszczyźnie mówionej.

BIBLIOGRAFIA

- Dąbrowska A., Pasięka M., 2004, *Szyk wyrazów i jego zaburzenia spowodowane błędami cudzoziemców. Wybrane zagadnienia*, w: A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław, s. 229–241.
- Dąbrowska A., 2012, *Składniowa konstrukcja dymorficzna jako błąd kompleksowy*, „Poradnik Językowy”, nr 6.
- Gębka-Wolak M., 2010, *Problematyka szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, w: red. K. Taczyńska, K. Birecka (red.), *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Toruń, s. 71–78.
- Jodłowski S., 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa.
- Rada Europy, *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Warszawa 2003.
- Stasieczek-Górna M., 2011, *Błędy szyku zdania popełniane przez cudzoziemców uczących się języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2003, pod red. S. Dubisza, Warszawa.
- Zawilska D., 1997, *O niektórych błędach szyku wyrazów w wypowiedzeniu pojedynczym we współczesnym języku polskim*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 9.

Edyta Wojtczak

SYNTACTIC COMPETENCE AND ITS SHORTCOMINGS IN POLISH SPOKEN BY THE STUDENTS OF POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Keywords: teaching Polish as a foreign language, syntactic competence, syntactic error, spoken language.

Summary. The article discusses syntactic competence and its shortcomings in Polish spoken by the foreigners. The author presents spontaneous utterances of the students from Angola, and analyses these utterances from the point of syntactic correctness. The utterances have been collected during observations of Polish language classes at the School of Polish for Foreign Students at the University of Lodz. The comparison of correct utterances with incorrect ones shows which syntax issues were not problematic for the foreigners, and which aspects of Polish syntax caused some difficulty.